

HÂVERÂNNÂME'YE AİT BİLİNMEYEN BİR MİNYATÜR: HZ. ALİ'NİN EJDERHA İLE MÜCADELESİ

Hamit ARBAŞ*

Öz

Bu çalışmada İbn-i Hüsam Husafi'nin *Hâverânnâme* adlı eserinin beş minyatürü incelenmiştir. Bunlardan dördü Tahran Gülistan Sarayı Kütüphanesi'nde bulunan *Hâverânnâme* nüshasında mevcuttur. Tek yapraklı çalışma ise Rıza Abbasi Müzesi'nde bulunmaktadır. Bu minyatürleri Şiraz minyatür okulu sanatçılarından Ferhad ve çırakları çizmişlerdir. Bu çalışmalarda Hz. Ali ejderha ile çetin bir mücadele içinde tasvir edilmiştir. Bu eserlerden dördü yayınlarda yer almaktadır ancak yeterince tetkik edilmemiş ve bazı konular açıklanmamıştır. Bu araştırma kapsamında ele alınan söz konusu minyatürle ilgili bir araştırmaya bugüne kadar herhangi bir yayında rastlanmamıştır. Minyatürün ustaca çizimi nakkaş Ferhad'ın elinden çıktığının önemli bir kanıtıdır. Eserde Hz. Ali çeşitli bitkilerle kaplı zeminde Döldül'e binmiş, sağ elinde Zülfikâr ile yedi başlı ejderhaya saldırmaktadır. Eserin üstünde sağda üç şahıs, onun üstünde nesta'lik şiirler, altta hayali canavarlar ve yine konuyla ilgili şiirler mevcuttur. *Hâverânnâme*'deki minyatürler dünyanın değişik bölgelerinde ve özellikle Batıda yapılan müzayedelerde sergilenmekte ve satılmaktadır. Envanter defterinde, üzerinde çalıştığımız tek yapraklı minyatürün geçmişi ile ilgili her hangi bir bilgi yer almamaktadır. Araştırmalarımız sonucunda bu eserin Gülistan Sarayı Kütüphanesi'ndeki *Hâverânnâme*'ye ait olup işaret ettiğimiz müzayedelerden satın alınmış ve önemi sebebiyle iyi korunmuş olduğunu

* Doç. Dr. Çanakale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
e-posta: harbas@comu.edu.tr ORCID: 0000-0002-1284-7351

Atıf/Cite as: Arbaş, Hamit, "Hâverânnâme'ye Ait Bilinmeyen Bir Minyatür: Hz. Ali'nin Ejderha ile Mücadelesi" *Dini Araştırmalar*, 25/62 (Haziran 2022), 197-220, <https://doi.org.10.15745/da.1099196>.

**198 • HÂVERÂNNÂME'YE AİT BİLİNMEYEN BİR MİNYATÜR:
HZ. ALİ'NİN EJDERHA İLE MÜCADELESİ**

söylememiz mümkündür. Bu çalışmanın amacı, bilinen dört minyatürü daha detaylı bir şekilde incelemek, ele alınan ve Rıza Abbasi Müzesi'nde bulunan eseri bilim dünyasına tanıtmaktır.

Anahtar Kelimeler: Minyatür, Şiraz Okulu, Ferhad-ı Nakkaş, Hz.Ali, Duldül, Hâverânnâme Zülfikâr, Ejderha

An Unknown Miniature in Hâverânnâme: Ali's Battle with a Dragon

Abstract

This paper studies miniatures from two copies of Ibn Husam Husafi's Haveranname. The first one is from the Tahran Gulistan Palace Library, which consists of four pages, and the one-paged work is from the Museum of Riza Abbasi. These miniatures have been produced by Ferhad of Shiraz School of Miniature and his apprentices, in which Ali is depicted in a fierce fight with a dragon. Four of these miniatures have been published but not thoroughly examined. No published information is available about the other miniature, studied here. It is evident from the quality of the drawing that the miniature has been produced by Ferhad. In the miniature, Ali is portrayed on his horse, Duldul, in an open field, attacking a seven-headed dragon with his sword, Zulfikar. The miniature also contains some poetry as well as some depictions of people and imaginary creatures. The miniatures from Haveranname have been auctioned in various parts of the world. In the book of the record, there is no detail about how the museum has retrieved it. As a result of the analyses in the current research paper, it is proposed that the miniature originates from the copy of Haveranname of the Gulistan Palace Library and has been acquired in an auction.

Keywords: Miniature, School of Shiraz, Ferhad-ı Naqqash, Ali the Caliph, Duldul, Haveranname, Zulfikar, Dragon

Summary

As of the 7th century, Persian poets expressed their thoughts more freely and explicitly. Epic poems on various subjects were written independently. The legends mostly feature Ali the Caliph and his faithful companions. Shahnameh by Firdawsî in particular inspired the religious epic verses. Some scholars consider that Havernâme (Khawernameh) is an oral religious epic work, while others think that it is a work of belief, propaganda, folk tale, or heroism. The work is characterized by a stylistic manner transcending imagination, history,

space, and time. *Hâvernâme*, also *Hâverânnâme*, of Ibn Khusam Khusafih is among the illustrated works known to be dedicated to the life of Ali the Caliph. As a pious and learned poet, he depicts Ali as a legendary hero.

Five miniatures of this work were meticulously studied. Four were painted by Farhad, a talented and imaginative designer, and his two apprentices, yet they were not thoroughly studied by researchers. The present paper examined the unknown properties of these works. Moreover, another miniature of Farhad-ı Naqqash, which depicts Ali's battle with a dragon and has remained unknown to this date, was analyzed in depth to fill a critical research gap. A great majority of the works concerning the subject matter were studied.

Havernâme was identified by Ibn Khusam in 830/1426-1427 (the former on the Hijri calendar, the latter on the Gregorian calendar). The authoring of Havernâme was initiated under the auspices of Pir Budak, begotten by Jihan Shah, who ruled in Shiraz in the 9th century, and was continued by Khalil, the son of Uzun Hasan (Hasan the Tall). The present research studied this copy.

Among the reasons why Havernâme was written is the author's desire to leave a legacy of his own by narrating the stories of the good and the fact that people at any age can avail of the work and "the candle of wisdom" is lit and shines thank to it.

Havernâme tells about the battles of Ali the Caliph, the dedicated self-sacrifice of his loyal companions, and his virtuous deeds and defeating of Khawaran shahs with the help of miniatures. The miniatures therein were influenced by the artist's social experiences, thoughts, social conditions, and the contemporary period. The works also incorporate the traces of his world view and beliefs along with its aesthetic elements.

Ali is depicted sometimes on horseback (on Duldul) and sometimes battling without it. Duldul is portrayed short-legged and in pink with white spots. The dragons which Ali fights are gray and blue-white and feature dynamic, round, and "beautiful" curves. Four are single-headed, whereas the one examined in this study has seven heads.

All the aspects in the miniatures and in the decorations of the book refer to hidden secrets and symbols. As the other artists of the same creed do, Muslim Farhad regards the universe as an epitome of Allah's power to create and believes that the universe can be thoroughly understood by means of a constant spiritual interaction with nature. *Hâvernâme* presents a spiritual experience besides exhibiting its artistic side.

The colours in *Hâvernâme* have symbolic references and each refers to a special aspect. Mostly the colours blue, blue-purple, dark blue, and golden are used in the work. Blue is a soothing colour and bestows sacredness to the work. Ali is discernible from the others by the halos around his head, Zulfiqar in his hand, and Duldul between his legs. In such stories, dragons represent the obstacles before mind and thoughts. They are associated with evil and symbolize devil and its followers. Ali battles with the dragon owing to believers' benevolence and for them to lead an easy and happy life. Ali and the Dragon, representative of the evil and the Devil in the works, confront each other and Ali slays it with his Sword of Justice. The seven-headed dragon analyzed in this work can be suggested to represent the seven stages of human nafs (psyche or ego) and can be realized to rebel like a dragon to bring the demise of humanity.

The text and the ornamentations on the first and last page are typical of the School of Shiraz. Ornate decorations, crowns of Sasanian shahs, spiral and vein-like ornamentations on Sasanian wares, "hatais", arabesque decorations, and architectural ornamentations, women's clothes, arches of food kitchens, curves of the arches and oil lamps of the buildings evidence that Farhad hails from Shiraz and has produced the work there. According to Pakbaz, the composition, colouring, artistic style applied in the depictions of birds, plants and other elements are reminiscent of the School of Shiraz because this school is characterized by high horizons, sponge-like rocks, blue sky, tailed and swerving clouds, slim bodies in colourful attires, a variety of neatly placed flowers covering the ground, uniform and lush-leaved trees, silver and meandrous rivers, and buildings coated with ornamented tiles. The special covers of horses and the usage of symbolic elements are peculiar to this movement. This conclusion is corroborated with the imamah around men's taqiyahs and its hanging end hinting at Victorious Shirazans (Muzaffars of Shiraz).

It can be derived from the analysis of all the works that the work belongs in the School of Shiraz and the miniatures have been produced in the Turkmen style.

Giriş

İran edebiyatında Hicri yedinci yüzyıldan sonra şairler düşüncelerini daha geniş ve açık bir şekilde beyan etmişlerdir. Çeşitli konularda epik manzumeler müstakil şekilde yazılmaya başlanmıştır. Destanların çoğunda Hz. Ali ve onun

vefali arkadaşlarının hayatı üzerinde durulmuştur. Özellikle dini destanlarda da şairlerin ilham kaynağı Firdevsî'nin ölümsüz eseri Şehnâme olmuştur.

Hâvernâme bazılarına göre sözlü bir dini destan, bazı araştırmacılara göre ise inanç, propaganda, halk destanı veya kahramanlık eseridir. Eserde hayal, tarih, zaman ve mekân ötesi bir yöneliş vardır (Calasso 1979, 385).

Yukarıda işaret edildiği gibi İslâm resim sanatında Hz. Ali'nin yaşam öyküsüne adanmış bilinen resimli eserlerden biri İbn Hüsam Husafî'nin *Hâvernâme'si* veya *Hâverânnâme'si*dir. Dindar ve bilgin olan şair eserinde Hz. Ali'yi destan kahramanı kimliğiyle tanıtmaktadır.

Çalışmada bu eserle ilgili beş minyatür büyük bir titizlikle ele alınmıştır. Bunların dördü mahir bir tasarımcı, hayal gücü yüksek seviyede olan Ferhad ve iki çırağı tarafından çizilmiştir; ama araştırmacılar tarafından tam olarak incelenmemiştir. Bunlar tekrar ele alınarak bilinmeyen yönleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca Ferhad-ı nakkaşın; Hz. Ali'nin ejderha ile mücadelesini konu alan, bugüne kadar bilinmeyen diğer minyatürü bütün incelikleriyle ele alınarak değerlendirilmiştir.

Bu araştırma, yapısı gereği veriler, görseller ve yazılı belgelerin bir kısmı bizzat ziyaret edilerek, bir kısmı da kütüphane kaynakları aracılığıyla toplanmış ve analizi betimsel analitik yöntemle yapılmıştır.

1. Yüzyılın Başında Şiraz Minyatür Okulu ve Türkmen Stili

Hicri dokuzuncu yüzyılda İran Timur tarafından istila edilerek, ülkenin ünlü sanat merkezleri alınmış ve Semerkant önemli bir sanat merkezi olmuştur. Timur'un ölümünden sonra (1405) başkent olan Herat ve önemli bir şehir olan Şiraz'da, Timurlu Sultanlarının himayesinde minyatür sanatı büyük bir gelişme yaşamıştır (Çağman-Tanıncı, 1979, 18).

Şiraz minyatür okulu; siyasi, ekonomik, toplumsal, kültürel ve sanatsal zeminlerde uzun yıllar süren faaliyetler birikiminin ve tecrübesinin bir sonucudur. Bu okul İran'a has özelliklerini iyi bir şekilde korudu. Şiraz üslubu dokuzuncu hicrî yüzyılda şekillenip onuncu yüzyılın sonuna kadar ağır ama devamlı değişimine devam etti. Simetri, parlak renkler, manzaralardaki yüksek ufuk, kıvrılan bulutlar, sünger kayalar, sadeliğin yanında incelik ve zarafet, az eleman kullanarak çok şey anlatmak, kırmızı mor rengin sıkça kullanımı bu okulun özelliklerindedir. Şirazlı sanatçılar, yazılı ve görsel unsurların birleşmesi ve kompozisyonunda belirli yasalar buldular. Bu yasaların temeli şekillerin orantısı ve geometrik ilişkilere dayanmaktadır. Diğer bir deyişle be-

yitler minyatürün üstünde ve altında ikili ve dörtlü çerçevelere yerleştirilmiş ve böylece resme bir alan yaratılmıştır.

Dokuzuncu yüzyılın başında Karakoyunlu ve Akkoyunlular, hem birbirleriyle hem de Timur'un halefleri ile savaşıyorlardı. Yüzyılın ortasında Herat ve Horasan hariç İran'ın tamamında hüküm sürmeye başladılar. 856/1452'de Şiraz'ı fethettiler. Bu dönemde Şirazlı sanatçılar Türkmen diye yeni bir stil buldular (Price, 1977, 131).

Türkmen üslubunda her ne kadar Herat ve Mazenderan'ın çeşitli gelenek ve kurallarının izleri görülüyor ise de bu okulu en çok etkileyen Şiraz resmi olmuştur. Türkmen üslubunu yansıtan en eski yazma eser, Nizâmî'nin Hamse'sinin 850/1446-47 tarihinde Yezd Abarkuh'ta hazırlanan nüshasıdır. Şu anda Princeton Üniversitesi'ndedir. Bunun dışında 887'den 919'a kadar yedi el yazması mevcuttur. Bu eserler tetkik edilince resimlerinin Türkmen üslubunda olduğu ve Şiraz'da yapıldığı ortaya çıkmıştır. Türkmen üslubunun özellikleri zengin ve heyecan verici renkler, ölçülü tasarım, zayıf, ama heybetli vücutlar, büyük, koca kafalar, heyecanlı yüzlerdir. Arka planda ise çeşitli sarı ve yeşil gölgeli sık ağaç ve bitkiler mevcuttur (Anvari, 2002, 29)¹. Hamse-i Cemalî, Divan-ı Eş'ar, Büyük kafalı Şehnâme, Hamse-i Nizamî ve *Hâverânnâme*, tek yapraklı Avc ibn-i Unuk adlı minyatür bu üsluptan günümüze intikal eden eserleridir.

Türkmenlerin Şiraz'ı ele geçirdiklerinden sonra saray dışı kitap yazılığında da değişiklikler meydana geldi. Yeni stilde sade tasarım ve kompozisyon, doğal manzara ve sade mimari daha çok sayıda kitap hazırlamak için uygundu. Bu üsluba saydığımız özelliklerden dolayı Şiraz ticari stil adı verildi. Buna rağmen bu nüshaların en iyi resimleri ele aldıkları konuyu açık bir şekilde ve noksansız olarak ortaya koymadadırlar (Pakbaz, 2005, 77).

Hâverânnâme'nin minyatürlerindeki yeni kompozisyonlar ise nakkaş Ferhad'ın tasarımındaki becerisi ve hayal gücünün mahsulüdür. Minyatürlerin ölçüleri Türkmen ticari eserlerinden daha büyüktür. Bununla beraber bu ekolün bütün kuralları korunmuştur (Pakbaz, 1999, 77-78).

Türkmen Stilinin Özellikleri

Genel olarak Türkmen Ekolünün özellikleri şişman ve bodur figürler, büyük başlar, bulutların özel yapıları, çiçekler, çalı, kayalar, az vurgulu çizgiler,

¹ Kitap ve makalelerin basım tarihleri metin içerisinde fazla yer tutmaması için sadece Milâdî olarak verilmiştir. Kaynakça bölümünde tarihler Hicrî- Şemsî ve Milâdî olarak ayrıntılı bir şekilde yazılmıştır.

arka planda nazik renk kullanımı, geometrik yeşil ve basit bitkiler, kayalı ufuk, arka planda koyu yeşil renkli kütle bitkiler, sarı renk veya yumuşak bir yeşil renk kullanılmasıdır. Türkmen Ekolünde 1499 yılından sonra kompozisyonlar daha büyük ve daha bilinçli kullanılmıştır. Çeşitli manzaralar da yapılmaya başlamıştır. Yukarıda işaret ettiğimiz gibi *Hâverânnâme*'nin en eski resimli nüshası Gülistan Sarayı Kütüphanesi'ndedir. Minyatürleri Ferhad adlı bir sanatçı iki çırağın yardımıyla Şiraz'da yapmıştır. Kitabın resimlerinin yapıldığı tarihlerde Türkmenler Şiraz'da hüküm sürüyorlardı dolayısıyla araştırmacıların bir kısmı eserin minyatürlerini Türkmen üslubuna bağladılar ve 1476 tarihli "*Hâverânnâme-i İbni Hisamı*" da Türkmen Ekolünün eseri olduğunu beyan ettiler. (Mi'marzâde, 2011, 166; Deveci, 2017, 57). Ancak bazı araştırmacılar ise bu eseri Şiraz Okuluna dahil ettiler. (Gray, 1990, 60-93; Canbey, 1999, 41; Bağcı, 2005, 240; Rezizâde, 2005, 61).

2. Şiraz Okulunu Somutlaştırmak

2.1. Hâvernâme

Hızlı'nın yaşam öyküsünü anlatan *Hâvernâme* veya *Hâverânnâme*'nin *Mecâlisü'l-Mü'min* ve *Terâ'iku'l-Hakâ'ik* gibi eserlerde *Hâvernâme*, *Habibü's-siyer* ve *Heft İklim'de Hâverânnâme* denmektedir (Murâdî, 2003, 13). Asıl konusu onun Malik-i Eşter ve Ebulmehcen ile yolculukları, hayali bir ülke olan Hâver'in padişahı Kubâd ve Tahmasb Şah gibi diğer emirler, devler ve ejderhalarla savaşları ve bunun gibi konulardır (Zoka, 1964, 17; Safa, 1973, 377; Bircendî, 1985, 20; Ahmedi, 1990, 416; Sadâkat, 2006, 212; Hoşkenar, 2009, 17; Buzeri 2010, 247; Piravivenek, 2011, 2; Şadkazvînî, 2011, 4). Bu savaşlar Hâver'de İslâm'ı yaymak ve küfrü yenmek amacıyla yapılmıştır (Şeriat, 2009, 45). Eser Şiraz ekolüne ait olup oranın sanatçıları tarafından yapılmıştır. Minyatürler daha önce değindiğimiz gibi Ferhad ve iki çırağı tarafından çizilmiştir.

Beyhakî, eserin halkın duygularını, iman, saf ve samimi düşüncelerini aksettirip sözlü bir dini destan olduğunu belirtir (Beyhakî, 1999, 174). Bazı düşünürler ise eserin inanç ve propaganda için yazılmış bir menkıbe olduğunu iddia ederler (Raşid Muhassıl, 1999, 67). Mahcup, eserin dini halk destanı olduğu inancındadır (Mahcup, 2003, 441). Bazı araştırmacılar ise Hamle-i Râcî, Hüdâvendnâme-i Saba gibi *Hâvernâme*yi de dini ve kahramanlık eseri olduğunu beyan ettiler (Safa, 1990, 7; Aydınlu, 2004, 191; Hazaiyi Vefa, 2019, 368). Yahakkî ise eseri Firdevs'inin Şehnâmesi gibi milli kahramanlık eserleri arasında değerlendirir (Yahakkî, 1999, 8).

Yukarıda açıkladığımız gibi Hz. Ali'nin kahramanlık hikâyeleri sözlü gelenekte ve yazılı edebiyatta önemli bir yer tutar ve Hz. Ali'nin cenknâmeleri olarak isimlendirilir (Köprülü, 1966, 366; Levend, 1973, 123).

Hâverânnâme'nin yazarı Muhammed ibn Hüsameddin ibn Hasan ibn-i Şemseddin Muhammed, Muhammed ibn-i Hüsam olarak tanınır (Ahmedi Bircendî vd., 1987, 51; Anvari, 2002, 21). Şair Güney Horasan'ın Kuhistan bölgesinde Husef köyünde doğmuştur (Şadkazvînî, 2011, 4). İbn Hüsam (783-875/1381-1382,1470-1471) yılları arasında yaşamıştır (Ahmedi, 1990, 416; Safa, 1999, 315-317; Aydınlu, 2004, 191; Buzeri, 2010, 247; İhvânî v.d., 2018, 25). Dindar, kanaatkâr, elindekiyle yetinen ve alçakgönüllü olan şair çiftçilikle hayatını geçirir bu arada akşama kadar şiirlerini küreğin sopasına yazarmış (Ahmedi, 1967, 52; a.mlf., 1990, 418).

Arapçayı da iyi derecede bilen İbn Hüsam'ın Fars edebiyatında güzide bir yeri vardır. Bütün şiir kalıplarını denemiştir. Ehli Beyte özel sevgisi vardır. O daima kendini Şehnâme yazarı Firdevsî'ye borçlu hisseder ve *Hâvernâme* ile daima yaşayacağı inancındadır. (Bihnâmfer vd., 2012, 9). Şairin 5500 beyitlik divanında kasideler, gazeller, Arapça şiirler yer alır. Bu divanda Allah'a hamd, Hz. peygamber'e na't, Hz. Ali ve evladının menkıbesi, Kerbelâ hadisesi vardır. Ayrıca Reşîdüddin Vatvat'ın Nasrû'l-Leâlîsiyle aynı adı taşıyan bir eserde onun tercümesini ortaya koyar. Eserde Hz. Ali'nin seçilmiş bazı sözleri bulunur (Ahmedi, 1990, 418; Hoşkenar, 2009, 15-16). Sanatçı, şerî ilimlerde ve siyer konusunda, kendinden önce oluşmuş geleneği yakından tanımaktadır. Sanatçı şerî ilimlerde, din büyüklerinin eserleri ve siyerinde zengin bilgilere sahiptir. O, bu bilgileri şiirlerinde kullanmıştır (Safa, 1999, 317-318; Asgari Turuki, 2013, 22-24). Nesebnâme isimli eserinde ise Hz. Muhammed'in peygamberliğinin hikmetleri üzerinde durur (Anvari, 2002, 13).

Hâvernâme Şehnâme'nin vezninde mesnevî tarzında kaleme alınmıştır. Eserde dini bir unsur halkın genel kabulü ile milli bir şekil almıştır. *Hâvernâme* Firdevsî Şehnâme'sinin kayda değer son önemli taklididir (Murâdî 2003, 12; Bihnâmfer, 2009, 178-179). Haifi'ye göre Hz. Ali'nin savaşları, yiğitliği ve faziletleri, Şehnâme üslubuna yakın bir biçimde ilk defa bu eserde anlatılmıştır (Haifi, 2001, 51). Söz konusu savaşlar Hâver'de İslâm'ı yaymak ve küfrü yenmek için yapılmıştır (Anvari, 2002, 21). İbn Hüsam Hz. Ali ve komutanlarının savaşlarını anlatan ilk şairdir. Kahramanlık hikâyelerinin çoğunda asıl konu, Hz. Ali ve onun vefalı arkadaşlarının onurlu hayatlarıdır. Bu gibi hikâyeler tarihi olaylara dayanmakla birlikte hayali olan hadiselerle dallandırıp budaklandırılmıştır. Eserin konu ve hikâyelerinde akıl, idrak, anlayış ve akıllıca düşünmeye birçok yerde rastlamaktayız. Daha sonra onun gibi eserler

ortaya konmuştur (Haifi, 2001, 53; Anvari, 2002, 20) Şair Firdevsî'yi rüyasında gördüğünü onunla karşılaştıktan sonra kalbinin ilahî sırların hazinesi haline geldiğini beyan eder. Eserinin konusunu ise Arapça bir kitaptan seçtiğini söylemektedir (Hoşkenar, 2009, 17; Bihnâmfer vd., 2012, 12-13). Bugüne kadar *Hâvernâme'nin* muhteva bakımından kaynağı olduğu düşünülen Arapça bir metne ulaşılammıştır.

Dolayısıyla bu iddianın sebeplerini şöyle sıralayabiliriz:

- 1) Firdevsî'den takliddir. Çünkü o da Şehnâme'nin bazı yerlerinde eserin eski bir metne dayanarak yazıldığını belirtir.
- 2) Hayali olaylar anlatıldığı için şair, bu olayları kendisinin kurgulamadığını; tarihte var olan anlatılardan yararlandığını ihsas ettirmek istemiştir.
- 3) Şair; hayalî kahramanlık anlatılarını içeren *Hâverânnâme'nin* temelsiz olmadığı, Peygamber efendimiz ve Hz. Ali hakkında asılsız ithamlar içermediğini ve şer'î olmayan bir iş yapmadığını ortaya koymak için için bu yola başvurmuş ve bu konuyu onu suçlayanlara bir cevap niteliğinde dile getirmiştir (Biduhti vd., 2012, 46).

Hâvernâme 22500 beyittir, 830/1426-27'de tamamlanmıştır ve daha önce işaret ettiğimiz gibi Hz. Ali ve arkadaşlarının Hâverân ülkelerine gidişi ile buradaki padişahlar ve pehlivanlar, devler ve ejderhalarla savaşlarını anlatır (Aydınlı, 2004, 191-192).

İbn-i Hüsam efsanenin gerçekten daha etkili olacağını anlamıştı. Dolayısıyla eserinde İranlıların efsanevî bir kahramana ihtiyaç duyduğunu hissederek Hz. Ali'yi bu özelliklerle ortaya koydu ve onu milli ve dini bir kahraman yaptı (Ahmedi Bircendî, 1999, 33). *Hâverânnâme* dini kahramanlık eserlerinin en iyi örneklerinden biridir. Şair bu yüzden Firdevsî-i Sanî (ikinci Firdevsî) lakabını almıştır. Çünkü onun parlak düşünceleri ve sarsılmaz iradesi hep Firdevsî'yi akla getirmektedir. Bu kitapta menkıbeler, mersiyeler, Hz. Peygamberin güzel ahlakı, ilim ve amele saygı, riyayı kınama, dünyanın itibarsızlığı, ölümden ibret gibi konular vardır. Şair, bir dini kahramanlık eseri olan *Hâverânnâme'ye* Allah'a hamd u sena ile başlayıp, Hz. Rasulullah ve muhterem ailesine övgülerle devam ettirmektedir. Daha sonra asıl hikâyeye işaret edip savaşları ve Hz. Ali'nin komutanlarının savaşlardaki görevlerini anlatır (Anvari, 2002, 22-24).

Hâvernâme'de hayal, tarih, zaman ve mekân ötesi bir yöneliş; şairin hikâyeyi söylemesindeki esas dikkat ettiği husustur (Şefii Kedkeni, 1979, 181).

Sanatçı doğa manzaraları ve eğlence meclislerini anlatmada özel bir yeteneğe sahiptir. Bundan dolayı zaman zaman bu konuları anlatması kahramanlık yönüne göre daha fazla öne çıkmaktadır. Her hikâyenin sonuna da dünyanın engebeli olduğuyla ilgili birkaç beyit yazar (Murâdî, 2003, 153).

Eserin görünen özelliklerinin başında onun olaylar zincirini; niteleme, tarif ve rivayet şeklinde peş peşe sunmasıdır. Mesela İslâm ordusu Medine'den Mağrip ülkesine hareket eder ve sırasıyla Hâverân, Kahraman, Sahilzemin ve Kam'da kafirleri yenip onları İslâm dinine davet eder. Bu destanın ikinci özelliği, Hz. Ali'nin cesaretli, cengâver ve yenilmez bir kahraman oluşu ve büyük savaşlara katılmasını konu almasıdır. Hz. Ali savaşlardaki başarı için gayp aleminin güçlerinden, duadan, melekler ve özellikle Hz. Cebrâ'îl'den, Hz. Peygamber ve Hz. Hızır'dan yardım alır (Murâdî, 2003, 99,937-940).

Hz. Ali'yi dini görünüşünün dışında Şehnâme'deki Rüstem gibi görebiliriz. Bu kahramanla ilgili Zülfikâr, Döldül, kale ve şehirlerin kapılarının yerinden koparılması zikredilebilir. *Hâverânnâme'de* Müslüman ve gayri müslimler arasında mezhebe dayalı savaşlara şahit olunmaktadır. Hikâyenin sonunda ise kahraman, kendi kuvveti ve doğüstü güçlerin de yardımı ile savaşı Müslümanların lehine sonlandırmaktadır. Bu hamâsede şehnâme gibi savaş meydanının anlatımında hayal, abartı açık bir şekilde görünmektedir. Mesela devleri, cadıları ve ejderhaları yenmek için melekler Hz. Ali'ye hangi ayeti okuması gerektiğini öğretirler (Murâdî, 2003, 190-191). Eserde, uyku ve rüya tayin edici role sahiptir. Peygamber Efendimiz Medine'dedir ama İslâm ordusunun rüyasına girer ve savaşı yönetir (Murâdî, 2003, 114).

2.2. Hâverânnâmenin Nüshaları

1-Tahran *Hâvernâmesi* Mesnevî şeklinde, 830/1426-27 yılında tamamlanmış ve yirmi iki bin beş yüz beyitten oluşmaktadır. 27.5×38.5 cm. boyutlarındaki yazmanın Farsça metni nesta'lik yazıyla dört sütun halinde yazılmıştır. Yazmanın ilk iki yaprağı tezhiplidir. Cildi sökülerek birbirinden ayrılan yaprakları Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan koleksiyonlara dağılmıştır. 685 yapraktan oluşan yazmanın 97 minyatürü, metin ile beraber Abdullah Rahimi'nin kütüphanesinden; 18 minyatür ise Yahya Zoka'nın çalışmaları ve Halil Rahimi'nin girişimleriyle Amerikalı koleksiyonerlerden satın alınmıştır. Böylece 115 yaprağı resimli olmak üzere 645 yaprağı toplanır ve bugün Tahran'da Gülistan Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Anvari, 2002, 6). 10 resimli yaprak Dublin'de Chester Beatty Kütüphanesi No.293 de yer almaktadır (Arberry vd., 1962, 60). Yazmanın 9 resimli yap-

rağı ise çeşitli koleksiyonlara dağılmış durumdadır (Gray, 1961, 105; Grube, 1962, 64-70; Welch, 1972, 44; a.mlf. 1982, 60; Soudavar, 1992, 138; Blair-Bloom, 1994, 69). Yazmada nakkaş bazı resimlere “Kemterîn bendegân Ferhad” şeklinde imzasını koymuştur. “Kulların en küçüğü Ferhad” olarak adını minyatürlerinde açıklayan sanatçı, 1476, 1477, 1486 tarihlerinde de imzasını taşıyan eserler ortaya koymuştur (Zoka, 1964, 22; Mi’marzâde, 2011, 163-164; Keçelioğlu, 2008, 140-141). Bağdatlı Nakkaş Cüneyt’ten sonra ilk defa eserlerde sanatçının imzasına rastlamaktayız (Nusrati, 2002, 120). Zoka’ya göre yazmanın son yaprağındaki Arapça cümleden anlaşıldığına göre bu kitap 854/1450-51 yılında mübarek Mevlevîye’ye hizmet için yazılmıştır (Zoka, 1964, 22). Ama ibn Hüsâm 830/1426-27 tarihini verir. Her ne kadar Zoka bu tarihi veriyor ise de eserin yazarı çok açık bir şekilde 1426-7’de çalışmasını bitirdiğine işaret etmektedir. Belki bu tarihten sonra minyatürlerin çizimi birkaç sene sürmüştür.

Bu nüsha Hicri 9. yüzyılda Karakoyunlu Pir Budak’ın himayesinde Şiraz’da hazırlandı ve muhtemelen Akkoyunluların lideri olan Halil’in gayretiyle devam ettirildi (Şayistefer, 2005, 63-64).

2- Britanya Müzesi’nde bulunan nüshanın ise 362 yaprağı ve Hint ekolünde 156 minyatürü vardır. Ramazan 1097 /1686 tarihini taşımaktadır.

3- Hint nüshası, yine Hint ekolünde 156 minyatüre sahip olup 200 yıllık bir mazisi vardır.

4- Hint nüshası, 965/1557-58 tarihinde yazılmıştır.

5- Hindistanın Patna kenti Bankipur kütüphanesi nüshası. Eser 971/1563-64 tarihini taşımaktadır.

6- Bengal Asya Encümeni Kütüphanesinde bulunan *Hâvernâme*. Eser muhtemelen Hicri.12 yüzyılda yazılmıştır.

7- İki Hint nüshası. Her ikisi de noksan ve kusurludur.

8- Dublin Chester Beatty Kütüphanesinde bulunan beş yaprak ve yedi minyatüre sahip *Hâvernâme*. İddiaya göre bunları koleksiyon sahipleri satın almışlar ve aslında Tahran *Hâvernâmesine* aittir. (Anvari, 2002, 25; Nusrati, 2002, 119).

9- Bunların dışında *Hâverânnâme’nin* bir defa Bombay’da iki defada Tahran’da taşbaskısı yapılmıştır. Birincisi H.Ş.1305/M.1926 da diğeri 112 sayfa halinde ama tarihi belli değildir.

2.3. Hz. Ali'nin Hâverânnâme Minyatürlerinde Ejderleri Öldürmesi

Hz. Ali'nin ejderha ile mücadelesi *Hâverânnâme*'de birkaç defa karşımıza çıkar. Bunların bir kısmı daha önce ele alınmıştır ama yeterince incelenmemiştir. Bizim örneğimiz ise hiçbir yayında yer almamaktadır. Çalışmamız bu minyatürleri daha detaylı bir şekilde tanıtmayı ve incelemeyi amaçlamaktadır.

Birinci minyatürde hareketli bir sahne sergilenmektedir. Hz. Ali kompozisyonun ortasında başında beyaz sarığı, etrafında kutsal haleleri vardır (Behdani vd., 2011, 39). Giysileri mavi ve kahverengi tonlarındadır. Vücudu ölçülü, çelik kaşlı, küçük gözlü ve sık sakallı olup yumuşak bir harekete sahiptir (Resim:1). Düdüle binmiş sağ eli ile Zülfikâr'ı tutmuş ejderhanın kafasına bir darbe indirir. Ejderhanın kafasından kan fışkırır. Ejder güçlü ve usta bir çizime sahiptir. Önde ve arkada ikişer kanadı vardır. Pençeleri aslan pençeleri gibi güçlüdür (Ejderle ilgili daha geniş bilgi için bkz Öney,1969, 171-192; Çoruhlu, 1995, 43-71). Minyatüre ait şiirlerde ejderhanın ağzından ateş püskürdüğü ve Zülfikâr'ın darbesiyle vücudunun ikiye bölündüğü yazılmıştır. Şiraz ekolüne has düzenli bitki ve çiçekler dikkati çeker. Arka planda sipahiler ve kıvrık bulut motifi vardır. Eser Timurlu dönemi çalışmalarından esinlenmiştir. Bu minyatür ve dördüncü çalışmanın nakkaşının aynı olabileceği tahmin edilmektedir.

İkinci minyatürde Hz. Ali ayakta neredeyse bir dağ büyüklüğündedir. Diğer minyatürlerle kıyasla daha az bir incelik ve zarafete sahiptir. Başında beyaz sarığı ve onun etrafında kutsal haleler görünmektedir (Resim: 2) (Behdani vd., 2011, 40). Hz. Ali'nin giysileri yeşil ve siyah renktedir. İki eliyle Zülfikâr'ı tutup acemice çizilmiş, boynuzlu, çatal dilli, keskin ve ince dişlere sahip ejderha ile çetin bir mücadele içindedir. Ancak kılıç ile elin tasarımı birbirine uyumlu değildir. Zülfikâr'ın darbesiyle ejderhanın kafası yarılr. Burada sanatçının bazı hataları vardır. Ancak onları çeşitli tarzda bazı yöntemlerle kapatmaya çalışmıştır. Arkada kayalıktaki hataları mor renk ile kapatmış, ağacın gövdesinin alt bölümüne yeşil renk eklemiştir. Hz. Ali'nin elbisesinin sol alt bölümünü kahve rengiyle kapatmıştır. Burası kılıcın kını olduğu sanılmaktadır. Diğer bir hata da siyah renkli bir kının çizimidir ki, herhangi bir yerle bağlantısı yoktur. Sanki çalışmanın sonunda buraya eklenmiş gibidir. Şiirlerde ejderhanın ağzından ateş püskürdüğü ve Hz. Ali'nin yetmiş defa kılıçla kafasına vurduğu anlatılmaktadır. Metinde Hz. Ali'nin bir ayet okuyarak görünmez hale geldiği beyan edilmektedir.

Üçüncü çalışmada Hz. Ali önceki iki çalışmaya göre daha büyük çizilmiş beyaz sarığı ve onun etrafındaki kutsal halesi ile görünmektedir (Resim:3).

Giysileri mavi (mavi-mor) ve yeşil renktedir (Behdani vd., 2011, 41). Arkadaşlarıyla birlikte gemiye binmiştir. Kaşları ve sakalı diğer eserlerden farklı olarak ele alınmıştır. Hz. Ali uzun boya ve ince bir vücuda sahiptir. Olgun bir tasarım ve çizime sahip olan elleriyle Zülfikâr'ı tutup ve korkunç bir darbe ile ejderhanın kafasını yarar. Burada ejderha su içindedir. Şiirlerde yaşlı timsahın iki gemi mürettebatını suya çektiği, gemiye zarar verdiği Hz. Ali'nin yaşlı timsah ile mücadelesi anlatılıyor ama eserde suyun içinde sadece kafası ef-sanevi yaratığın özelliklerini taşıyan ejderhayı görüyoruz. Gemi siyah renkte ön kısmı at kafası -belki de Döldülün-şeklinde, yelkeni üçgen ve süslüdür. Bu bölüm yazıların altındadır. Arka planda kıvrık bulutları görmekteyiz. Balıklar suda yüzmektedir. Ejderhaların çizimi dikkate alındığında ikinci ve üçüncü çalışmaların aynı sanatçı elinden çıkmış olabileceği akla gelmektedir.

Dördüncü minyatürde Hz. Ali'nin yüzünün detayları birinci çalışmadaki gibidir, ince, doğal ve yumuşak bir harekete sahiptir. Başında beyaz sarığı etrafındaki kutsal hale ile görünmektedir (Resim: 4) (Behdani vd., 2011, 42). Giysileri mavi-mor renklidir. Zülfikâr'ı sol eline almış ve ejderha ile mücadele etmektedir. Malik-i Eşter ve diğer bir şahıs bu mücadeleyi izlemektedir. Burada diğer üç minyatürün tersine mücadele kapalı bir mekânda cereyan etmektedir. Mekânın duvarları geometrik ve geleneksel süslerle bezenmiştir.

Ele alınan 2523 envanter numarası ile Gülistan Sarayı'ndaki *Hâvernâme*'ye ait olup şu anda Rıza Abbasi Müzesi'ndedir. H.9/M.15 yüzyılda taşmakta ve Ferhad-ı Nakkaş tarafından çizilmiştir. Hz. Ali kompozisyonun sağ tarafında başında beyaz sarığı ve onun etrafındaki kutsal haleleri ile görünmektedir (Resim: 5). Giysileri siyah ve açık kahve rengi tonlarındadır. Vücudu ölçülü, ince ve zarif çekik kaşlı küçük gözlü ve sık sakallı bir şekilde çizilmiştir. Döldülün üzerinde sağ eli ile Zülfikâr'ı sol eli ile bineğinin geminden tutmuş yedi başlı ejderhaya saldırmaktadır. Fonda çeşitli bitki ve ağaçlar dikkati çekmektedir. Ejderha güçlü bir çizime sahiptir. Pençeleri aslan pençeleri gibi güçlü ve kanatlıdır. Şiirden anladığımıza göre Hz. Ali ejderhanın kafalarından birini keser ve bunun üzerine ejderha saldırıya geçer. Bu defa Hz. Ali bir daha ef-sanevi hayvana saldırıp vücudunu ikiye böler. Buna karşılık ejderha korkunç bir nara atar. Öyle ki bu korkunç sestten çirkin canavarlar denizden çıkarlar. Birinin kafası file pençeleri aslana, diğerinin kafası kurda, yüzü kaplana, bir diğerinin vücudu kaplana, yüzü ise yaban domuzuna benzemektedir. Yine bir diğerinin kafası ineğe benzemektedir. Eserin arka planında kıvrık bulutlar ve üç kişi vardır. Bunlardan biri yaşlı ve beyaz sakallıdır. Bu örnekte Döldülün sol arka bacağı çerçeveden taşmış durumdadır. Minyatür diğer dört örneğe

210 • HÂVERÂNNÂME'YE AİT BİLİNMEYEN BİR MİNYATÜR:
HZ. ALİ'NİN EJDERHA İLE MÜCADELESİ

göre daha büyük bir ustalıklarla çizilmiş ve titiz bir çalışmadır. Anlaşıldığı üzere Ferhad bu eseri kendisi çizmiş, çıraklarının ise bu eser üzerinde herhangi bir müdahalesi olmamıştır.

Bu minyatürlerin dışında Hz. Ali'nin ejderha ile mücadelesinin minyatürlere yansımaları, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan *Falnâme*'nin 16.yy. ikinci yarısına tarihlenen nüshası ile aynı eserin 1575-1600 arasında tarihlenen diğer bir nüshasında (Rührdanz, 1987) ayrıca Mustafa Darîr'in *Siyer-i Nebî* adlı eserinin Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde bulunan H.1223 tarihli nüshasında görmekteyiz (Tanındı, 1984).

Sonuç

Havernâme ibn Hüsam tarafından 830/1426-1427 tarihinde tamamlanmıştır.

Bazı araştırmacıların Gülistan Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan eserin 1426-27 tarihini taşıdığını bazılarının ise eserin, 1450 yılında istinsah edildiğini, içinde yer alan bazı minyatürlerin 1476 ile 1486 tarihlerinde çizildiğini beyan etmektedirler. Yukarıda değindiğimiz gibi Haverânnâme 9. yüzyılda Şiraz'da hüküm süren Cihan Şah'ın oğlu olan Pir Budak'ın himayesinde ortaya çıktı ve Uzun Hasan'ın oğlu Halil tarafından devam ettirildi. Bizim araştırmalarımız da bu nüsha ile ilgilidir.

Beş minyatürün elden geçirilip dördünün incelendiği bu çalışmayla, söz konusu eserler detaylarıyla ele alınarak gözden kaçan noktalar açıklanmaya çalışılmıştır. Ele aldığımız minyatür ise hiçbir yayında yer almamakta ve şu ana kadar üzerinde araştırma yapılmamıştır.

Hâverânnâme'nin yazılış sebeplerinden biri iyilerin destanını anlatıp yazarın kendinden bu dünyaya bir yadigâr bırakması, her yaşta olan insanların ondan faydalanması ve akıl kandilinin onun ateşiyle tutuşması ve parlamasıdır. *Hâvernâme* Hz. Ali'nin savaşlarını, Maliki Eşter gibi dostlarının fedakarlıklarını, Haverân şahlarını yenmesini, onun faziletlerini anlatıp minyatürlerle desteklenmiştir.

Bu eserin şekillenmesinde sanatsal zevk, sanatçının dünya görüşü, devrin şartları ve hükümetin ideolojisi etkili olmuştur.

Eserin minyatürlerinde sanatçının toplumsal tecrübesi, düşüncesi, sosyal şartlar ve eserin ortaya çıkış zamanı etkili olmuştur. Çalışmalar estetik yönüyle beraber sanatçıların dünya görüşü ve inançlarını taşımaktadır.

Hız. Ali bazen Dldl'e binmiş bazen kendisi o olmadan mücadele etmiştir. Dldl kısa bacaklı ve pembe rengine beyaz benekli olarak çizilmiştir. Hız. Ali'nin mücadele ettiği ejderhalar gri renkli mavi beyaz desenli olup hareketli, kıvrımlı ve güzel dönüşlere sahiptirler. Dört tanesi tek kafalı bizim örnek ise yedi kafalıdır.

Minyatür ve kitabın süslemesinde kullanılan bütün unsurların gizli sırları ve sembolleri vardır. Müslüman olan Ferhad da bu dine mensup diğer sanatçılar gibi lemi Hakk'ın yaratma gücünün bir görünüşü olarak kabul eder ve lemi tanınmanın yolunu da manevi olarak doğa ile sürekli bir beraberlikten geçtiğine inanır. *Hâvernâme* sanatsal yönüyle beraber manev bir tecrübeyi de içermektedir.

Eserin ilk sayfasındaki şemse güneşe işaret eder. Bu da hayatın kaynağı ve Allah'ın yarattığı bir unsurdur. Belki ondan etrafa yayılan işıklar da Allah'ın sonsuz lütuflarını hatırlatır ve onu sembolize eder.

Hâverânnâme'deki renklerin sembolik anlamları vardır ve her birinin özel bir anlamı vardır. Eserde daha çok mavi, mavi-mor ve lacivert daha sonra altın renkler kullanılmıştır. Mavi renk huzur verici olup esere kutsallık kazandırmaktadır.

Altın rengine gelince o da süslemelerin kutsallığını bir kat daha artırıp, eseri görkemli yapmaktadır. Aynı zamanda nurun sembolüdür, gündüz ve aydınlığı göstermek için kullanılır.

Fonda kullanılan açık kahverengi ve nohut rengi bir tezat yaratmakta bu da eserin güzelliğini artırmaktadır. Bu zellikler Timurlu dönemi kitap sslemeciliğinde mevcuttur.

Sarı parlaklığı çok olup ondan akseden işınlar izleyicinin gözüne batan gizli ve görünmeyen gler gibidir. Bu işınlar seyredenini belli bir mesafede tutup fazla yaklaşmasına müsaade etmemektedirler.

Hâvernâme'de kullanılan kırmızı renk kan rengidir. Yaşamın tekrarı ve yenilenmesi aynı zamanda kızgınlık, savaş ve cihadı temsil etmektedir.

Sanatçı eserlerde heyecanı vurgulamak için kırmızı, sarı, mor ve turuncu renkleri kullanmıştır. Bunlar fondaki renklerle açık bir tezat ve çelişki içindedirler. Gri rengin kullanımı da göze çarpmaktadır. Renklerdeki bu tezat resimdeki hareketi artırmaktadır.

Doku sert, smsıkı ve kabadır. Kaya ve dağlarda çatışma ve çelişkiyi hatırlatmaktadır. Bu kayaların arasındaki insan ve hayvanlar doku ile beraber orijinal ve mitolojik bir atmosfer yaratırlar. Bunlarla beraber bulutlar, ağaç ve çiçekler muhataplarını böyle bir atmosfere davet ederler ve ekerler.

Hız. Ali başının etrafındaki kutsal haleleri, elindeki Zülfıkâr ve bindiği Döldül ile diğler şahıslardan ayrılmaktadır.

Bu hikâyelerde ejderha kutsal düşünceler karşısındaki bir engel gibidir. Şer cephesinde yer alır, şeytan ve onu izleyenleri sembolize eder. Hız. Ali'nin onunla mücadelesi ise kulların iyilik severliği ve rahat bir yaşam sürmeleri içindir. Eserlerde kötülük ve şeytanı temsil eden ejderha ile Hız. Ali karşı karşıya gelirler ve Hız. Ali adalet kılıcı ile ejderhayı öldürür. Bizim minyatürdeki yedi kafalı ejderha da belki insan nefsinin yedi mertebesini temsil eder ki eğer dikkat edilmezse bir ejderha gibi isyan edip insanın yok olmasına sebebiyet verir.

Minyatürlerin detayları, kalemin kullanım şekli, boyamalar, sahneler ve kompozisyondan Ferhad'ın iki çırağıyla çalıştığı açıkça bellidir. Ancak bazı eserleri de tek başına yapmıştır ve kemterîn bendegân Ferhad diye imzasını koymuştur. Sanatçının kompozisyonlarında, serviler, sıcak iklimin bitkileri, deniz hayvanları ve gemiler görünmektedir. Bunlar sanatçının denize ulaşabilecek durumda olduğunu göstermektedir. . Ferhad eserlerini Şiraz'da çizmiş ve Şiraz ekolü ve Türkmen stiline bağlıdır. Gemilerin üzerindeki çizimler, narçiçeği arabeskleri, bazı şahısların şapkası, çadırların bezemeleri ve diğler tezyinat ve nakışlar bu ekole aittir. Türkmen stilini savunanlar ise Karakoyunlu ve Akkoyunluların İrani–Herat ve Horasan dışında-kuşatmalarına bağlamaktadırlar.

Nüshanın yazıları, ilk ve son sayfalardaki tezhip ve teş'ir Şiraz ekolünü bize göstermektedir. Süslü nakışlar, Sâsânî şahlarına ait taçlar, Sâsânî kaplarındaki helezonî, damarimsı tezyinat, hatayîler, arabesk ve binaların tezyinatı, kadın kıyafetleri, imaretlerin kavisli takları, takların kavisleri ve imaretlerin kandilleri Ferhad'ın Şirazlı olduğu ve eseri orada yaptığının delilleridir. Pakbaz'a göre kompozisyon, renklendirme, kuş, bitki ve diğler unsurlardaki çizim tarzı Şiraz ekolüne işaret etmektedir. Yüksek ufuklar, sünger gibi kayalar, mavi gökyüzü, kuyruklu ve kıvrılan bulutlar, renkli elbiselerdeki ince vücutlar, yeri kaplayan muntazam ve çeşitli bitkiler, tekdüze ve sık yapraklı ağaçlar, gümüş renkli ve kıvrımlı ırmaklar ve nakışlı çinilerle kaplı binalar eserin Şiraz okuluna ait olduğunun açık delilleridir (Pakbaz, 2005, 72). Atların özel örtüleri ve sembolik unsurların kullanımı da bu okula işaret etmektedir (Gray, 1990, 60-93). Ayrıca erkeklerin külahlarının etrafında bir sarık var ve bunun sonu serbest bir şekilde bırakılmıştır bu sarık ise Şiraz Muzafferilerine aittir ve bütün bunlar araştırmacıların iddiasını bir kat daha güçlendirmektedir (Canby, 1999, 41).

Hâverânâme'de insan vücudu resmin diğer unsularına göre daha büyük ve orantısızdır. Şöyle ki, bazılarında kafalar vücuttan daha büyük bir şekilde çizilmiştir. Buna karşılık atların kafaları vücutlarından daha küçük resmedilmiştir.

Eserde ufuk çizgisi olabildiğince en üsttedir. O kadar ki gökyüzü çok az görünebilmektedir. Gökyüzü lacivert ve bazen altın rengindedir. Bulutlar gökyüzünün büyük bir bölümünü kaplamakta beyaz, pembe altın rengindedir. Bunlar kıvrımlı ve spiral bir şekilde çizilmiştir.

Yeşil alanı kısa boylu serviler ve dağ ağaçları oluşturmaktadır. Hatmi çiçekleri, şakayık, süsen, lotus, kırmızı, pembe ve erguvan renklerinde küçük ve dağınık şekilde açık zemine çizilmiştir.

Bazı eserlerde tepeler minyatürün en büyük alanını işgal etmekte olup mücadele sahnelerine zemin teşkil etmektedir. Bunlar yeryüzünü gökten ayırmaktadır. Pembe, nohut rengindedir. Kayalar ise pembe, kahverengi, açık mavi ve yeşille boyanmış tır.

Sonuç olarak bütün çalışmalar incelendiğinde araştırmamızın ana konusunu oluşturan eserin Şiraz ekolüne ait olduğu ve minyatürlerinin Türkmen stilinde çizildiğini söylemek mümkündür.

Kaynaklar/References

- Ahmedi, Ahmed. "Hâverânâme-i İbn-i Hüsam-ı Husafî". *Name-i Asitan-ı Kuds* 1 (1346/1967), 49-72.
- Ahmedi Bircendi, Ahmed. "İbn-i Hüsam-ı Husafî Şair-i Hakayıkşinâs Amma Naşinahte". *Kayhan-ı Ferhangi* 19 (1364/1985),19-20.
- Ahmedi Bircendi, Ahmed. "Didgâhıhayı Ahlâkî ve İctimâîyi Muhammed ibn Hüsam-ı Husafî der Manzume-i Haverânâme". *Costarhayı Edebi* 90-91, (1369/1990), 416-431.
- Ahmedi Bircendi, Ahmed."Didgâhıhayı Ahlâkî ve İctimaiyi Muhammed ibn Hüsam-ı Husafî der Manzume-i Haverânâme". *Horâsân Pejuhi* 2 (1378/1999) ,33-47.
- Anvari, Mesut. *Haverânâme-i İbn-i Hüsam-ı Husefi-i Bircendî*. Tahran: Vezaret-i Ferheng ve İrşâd-ı İslâmî,1381/2002.
- Anvari, Said. *Mukaddeme-i Kitabı Haverânâme İbn-i Hüsam Husafî Bircendî*. Tahran:Veza-ret-i Ferhang ve İrşâd-ı İslâmî , 1381/2002.
- Arberry, Arthur John vd. *The Chester Beatty Library A Catalogue of the Persian Manuscripts and Miniatures*. Dublin:Hodges &co. Ltd, 1962.
- Asgari Turuki, Müjgan. "Cenbehayı Hamasî ve Vijegıhayı Sebki-i Haverânâme-i İbn-i Hüsam-ı Husafî". *Târîh-i Edebiyat* 72 (1392/2013) , 17-50.
- Aydınlu, Seccad. "Mer in Nâme ra Haverânâme Nâm. *Nâme-i Pârsî* 3 (1383/2004), 189-203.
- Bağcı, Serpil."Metinlerden Resimlere :El Yazma Tasvirlerinde Hz.Ali". *Tarihten Teolojiye İslâm İnançlarında Hz.Ali*. haz. Ahmet Yaşar Ocak. 30/4 (2005), 217-250.

214 • HÂVERÂNNÂME'YE AİT BİLİNMEYEN BİR MİNYATÜR:
HZ. ALİ'NİN EJDERHA İLE MÜCADELESİ

- Behdani, Mecid vd. "Pejûhîşi ber Mevzu-ı Neberdi Hz.Ali ba Ejdeha der Çihâr Nigâre ez Haverânnâme-i Muze-i Kahı Gülistan". *Nakşâyê* 7 (1390/2011), 35-44.
- Beyhakî, Hüseyin Ali. "Hamâsehâyı Dîn Şifâhî der Edebi Amme". *Horâsân Pejûhi* 2 (1378/1999), 171-181.
- Biduhti, Fatıma vd. "Haverânnâme-i İbn-i Hüsam-ı Husafî der Gosterde-i Hamâsehâyı Dîn ve Târîhî". *Mutâle'âtı Ferhangî İctimâiyi Horâsân* 26 (1391/2012), 37-58.
- Bihnâmfer, Muhammed. "Şahnâme ve Haverânnâme dü Cilve ez Hüviyet-i Millî-i İraniyân". *Paj* 7 (1388/2009), 177-190.
- Bihnâmfer.Muhammed. vd."Te'sîr-i Şahnâme ber Haverânnâme". *Mutâle'âtı Ferhengî İctimâiyi Horâsân* .26 (1391/2012), 7-36.
- Blair,Sheila - Bloom,Jonathan. *The Art and Architecture of Islam1250-1800*, USA:Yale University Press, 1994.
- Buzeri, Ali. "Kemterîn Bendegân Ferhad" (Berresi-i Tetbîkî-i Teknigâre-i Şahnâme-i 902 Dânişgâh-ı Tahran ba Nigârehâyı Rakamdar-ı Haverânnâme-i 854 Kah-ı Gülistan)". *Nâme-i Baharistan* 16 (1389/2010), 247-252.
- Calasso, Giovanna."Un' Epepea musulmana dı Epoca tımurıde: 2 Xavar-Name dı Ebu Hosam". *Memorie*, 23, Roma (1979), 383-539.
- Canby, Sheila. *Nakkaşi-i İrânî*. çev.Mehdi Hüseyini. Tahran:Dânişgâh-ı Hüner, 1378/1999.
- Çağman, Filiz- Tanındı, Zeren. *Topkapı Sarayı Müzesinde İslam Minyatürleri*. İstanbul: Tercüman Yayınevi,1979.
- Çoruhlu, Yaşar. *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi*. İstanbul:Sevran Kitap,1995.
- Deveci, Abdurrahman. *İran-Türk Minyatürü'nde Savaş ve Mücadele Sahneleri*. İstanbul: Kriter Yayınevi, 2017.
- Gray,Basil. *Le Peinture Persane*. London:Skira, 1961.
- Gray, Basil. *Nakkâşî-i İrân*. çev.Arabali Şerve. Tahran:Asr-ı Cedîd Yayınlar, 1369/1990.
- Grube, Ernst. *Miniature Islamiche dal XIII al XIX Secolo da Collezioni Americane*. Italy-Venezia:Neri Pozza, 1962.
- Haîfî, Abbas. "Vâkî'iyet ve Ustûre der Şî'r-i İbn-i Hüsam-ı Husafî". *Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyât ve Uûum-ı İnsânî-i Dânişgâh-ı Bircend* 1 (1380/2001), 51-57.
- Hazaiyi Vefa, Mecid Rıza. "Mukâyese-i Vîjegîhâyı Sebkî-i Hamasehâyı Millî ve Dînî ber Esas-ı Şahnâme ve Haverânnâme". *Mutâle'ât-ı Edebiyâtı Tatbîkî* 50 (1398/2019), 367-401.
- Hoşkenar, Haydar Ali. "Haverânnâme Berterîn Hamâse-i Dînî". *Rüşd-i Amûzîş-i Zebân ve Edeb-i Fârsî* 89 (1388/2009), 16-19.
- İbn Hüsam, *Divan-ı İbn Hüsam*. thk. Ahmedî Bircendi vd.Horâsân: İdare-i Külli Hac Evkaf ve Umur-ı Hayriye-i Ustan-ı Horâsân, (1366/1987).
- İbn-i Husam Husafî. *Taziyânnâme-i Pârsî (Hülâsa-i Haverânnâme)*. tsh. Hamidullah Murâdî. Tahran: Merkez-i Neşr-i Dânişgahi, 1382/2003.
- İhvânî, Said vd. "Vakâvî-i Lâyhâyı Ma'nâyî der Nigârehâyı Nüsha-i Haverânnâme ba Rûykerd-i İkonoloji". *Hünerhâyı Zibâ* 74 (1397/2018), 23-34.
- Keçelioğlu, Sünbül. *İslâm Resim Sanatında Hz.Ali ve Hâvernâme*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.
- Köprülü, Mehmed Fuat. *Edebiyat Araştırmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1966.
- Levend, Ağâh Sırrı. *Türk Edebiyatı Tarihi*.I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları,1973.
- Mahcup, Muhammed Cafer. "İftihârname-i Haydarî".*Edebiyâtı Âmiyâne-i İrân*.mlf.Muhammed Cafer Mahcup.1/ 441-445 .Tahran:Neşri Çeşme,1382/2003.

- Muradi, Hamidullah. *Taziyannâme-i Pârsî (Hülâsa-i Haverânnâme-i ibn Hüsam-ı Husafî)*. Tahran: Merkez-i Neşr-i Dânişgahi Yay, 1382/2003.
- Mi'marzâde, Muhammed. "Haverânnâme ez Menzer-i Hüner-i Nigârgeri ba Te'kid ber Evâmil-i Mü'essir der Şeklgîrî-i Eser-i Hüneri ve Tahlil-i Nemâdhayî An". *Mutâle'ât-ı Ferhengî İctimâiyi Horâsân* 19 (1390/2011), 162-177.
- Nusrati, Mina. "Nigâhi be Dü Eser-i Erzende-i Haverânnâme-i Mirza Ağa İmami". *Kitâb-ı Mâh-ı Hüner* 47-48 (1381/2002), 118-121.
- Öney, Gönül. "Anadolu Selçuklu Sanatında Ejder Figürleri", *Belleten* 33/130, (1969), 171-192.
- Pakbaz, Ruyin. *Dâ'iretulme'ârif-i Hüner* Tahran: Ferhengî Muâsır Yay, 1378/1999.
- Pakbaz, Ruyin. *Nakkâşiyi İnan ez Dirbâz ta İmrûz*. Tahran: Zerrin ve Simin Yay, 1384/2005.
- Piravivenek, Merziye. "Nakd ve Tahlil-i Nigârehayî Haverânnâme ba Te'kid ber Şemâ'il-i İmâm Ali". *Mutâle'âtü Hünerhâyı Tecessümü* 33 (1390/2011), 1-16.
- Price, Christian. *Târîh-i Hüner-i İslâmî*. çev. Mesud Recebniya. Tahran: Bungâhı Tercüme ve Neşr-i Kitap Yay, 1356/1977.
- Raşid Muhassıl, Muhammed Rıza. "Haverânnâme Yek Hemâse-i Dînî Târîhî ya Yek Menkıbet-nâme-i İtikadi Tebliğî". *Horâsân Pejûhi* 2 (1378/1999), 47-69.
- Rezizâde, Reziye. "Der Şive ve Mekteb-i Nigârehayî Haverânnâme". *Gülistân-ı Hüner* 2 (1384/2005), 58-69.
- Sadâkat, Fatıma. "Nüsha-i Hattî-i Haverânnâme Şahkâr-ı Nigârgerî-i Mezhebî-i Türkemânânı Karakoyunlu ve Akkoyunlu". *Mutâle'âtü Hünerî-i İslâmî* 4 (1385/2006), 103-120.
- Rührdanz, Karin. "Die Miniaturen des Drestener Fâlnâme". *Persica* 12, 1987.
- Safa, Zebihullah. *Hamâseserâyî der İnan*. Tahran: Emirkebir Yay, 1352/1973.
- Safa, Zebihullah. *Hamâseserâyî der İnan*. Tahran: Emirkebir Yay, 5. Basım, 1369/1990.
- Safa, Zebihullah. *Târîh-i Edebiyat der İnan*. Tahran: Firdevs Yay, 1378/1999.
- Soudavar, Abolala. *Art of the Persian Courts Selection from the Art and History Trust Collection*. New York: Rizzoli, 1992.
- Şadkazvînî, Perisa vd. "Berresî-i Tetbikî-i Hareket der Nigârehâyî ez Haverânnâme (K.881) ez Mekteb-i Şîrâz ba Nüsha-i Hamse-i Tahmâsîbî (HK.945-949) ez Mekteb-i Tebriz". *Mutâle'âtü Hünerhâyı Tecessümü*. 32 (1390/2011), 1-22.
- Şayistefer, Mehnaz. *Hüner-i Şif*. Tahran: Müessesesi-i Mutâle'âtü İslâmî, 1384/2005.
- Şefii Kedkeni, Muhammed Rıza. *Suver-i Hayâl der Şi'r-i Fârsî*. Tahran: Ağâh Yay, 1358/1979.
- Şeriat, Zehra vd. "Cilvehâyî Hemâsî, Millî ve Mezhebî der Nigârehayî Haverânnâme-i Mekteb-i Şîrâz. *Mutâle'âtü Hüner-i İslâmî* 10 (1388/209), 43-58.
- Tanırdı, Zeren. *Siyer-i Nebî*, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yay, 1984.
- Welch, Stuart Cary. *A King's Book of Kings The Shah-nameh of Shah Tahmasp*. London: Thames and Hudson, 1972.
- Welch, Anthony. *Arts of the Islamic Book, The Collection of Prince Sadruddin Aga Khan*. London: Cornell University Press, 1982.
- Yahakkî, Muhammed Ca'fer. "Şinâht-ı Mefâhir, Şinâht-ı Horâsân". *Horâsân Pejûhi* 2 (1378/1999), 5-9.
- Zoka, Yahya. "Haverânnâme, Nüshayî Hattî ve Musevver-i Muze-i Hünerhâyı Tezyîfî". *Hüner ve Merdüm* 20 (1343/1964), 17-29.

216 • HÂVERÂNNÂME'YE ÂİT BİLİNMEYEN BİR MİNYATÜR:
HZ. ALİ'NİN EJDERHA İLE MÜCADELESİ

Ekler

Resim 1. Hz. Ali'nin Ejderha İle Mücadelesi, Hâverânnâme, 1426-27 (Anvari, 2002: 98)

Resim 2. Hz. Ali'nin Ejderha İle Mücadelesi, Hâverânnâme, 1426-27 (Anvari, 2002: 108)

218 • HÂVERÂNNÂME'YE ÂİT BİLİNMEYEN BİR MİNYATÜR:
HZ. ALİ'NİN EJDERHA İLE MÜCADELESİ

Resim 3. Hz. Ali'nin Ejderha İle Mücadelesi, Hâverânnâme, 1426-27 (Anvari, 2002: 123)

Resim 4. Hz. Ali'nin Ejderha İle Mücadelesi, Hâverânâme, 1426-27 (Anvari, 2002:126)

220 • HÂVERÂNNÂME'YE ÂIT BİLİNMEYEN BİR MİNYATÜR:
HZ. ALİ'NİN EJDERHA İLE MÜCADELESİ

Resim 5. Hz. Ali'nin Ejderha İle Mücadelesi, Hâverânnâme, H.9/M.15 Rıza Abbasi Müzesi, E.no: 2523